

SZAKÁLY FERENC
(1942–1999)

Igen fájdalmas, szívszorító hír rázza meg 1999. július 7-én délelőtt a magyar történelem-társadalmat, majd néhány óra elteltével az egész ország közvéleményét. Szakály Ferenc akadémikus, az MTA Történettudományi Intézete Koraiújkori Osztályának vezetője, a törökországi Magyarország történetének egyik legkiválóbb kutatója, életének 57. esztendejében tragikus hirtelenséggel elhunyt. A megdöbbentő hír csaknem olyan gyorsan jutott el a családtagokhoz, a barátokhoz és a kollégákhoz, mint Szakály Ferenc olyannyira szeretett korszakában egy-egy váratlan ellenséges betörés híre a török-magyar határ közelében élő és általa szinte személyesen ismert lakossághoz. A mai napig nehezen elhíhető esemény sokkolta a XVI-XVII. században Magyarország területén viaskodott két világhatalom egykori fővárosaiban, Bécsben és Isztambulban élő külföldi kollégákat és éppen ott dolgozó magyar kutatókat is. Az egykori végvidéki szokásokkal ellentétben – mint annak idején a magyar királyok halálakor – most mégsem tudatta ágyúlövés és harangzúgás a tragikus eseményt. Az ágyúk és harangok helyett most sok száz barát és kolléga szívének felgyorsuló és együttérző dobbanása jelezte a Mindenhatónak az óriási fájdalmat. S a mély megrendülés Odafent meghallgattott, az Ég napokon át keservesen könnyezett...

Senkitől sem búcsúzva távozott közülünk Szakály Ferenc, távozásra ugyanis egyáltalán nem készült. Noha köztudott volt – hiszen maga sem palástolta –, hogy már közel egy évtizede rakoncátlankodik a szíve, teljességgel visszatért optimizmusa és páratlan munkabírásának újabb kiváló eredményei már-már azt jelezték, boldog évtizedek és további hosszú, eredményes munkásság áll még előtte. Azok a monográfiák ugyanis, amelyek befejezésére 1993 nehéz esztendejében – amikor először került súlyos betegen hosszabb időre kórházba – megkérte legközelebbi tanítványait, immáron mind készen állnak. Méghozzá nem is akármilyen minőségben, terjedelemben és mindenekelőtt teljesen új szellemiségben – hogy csak két legfontosabb kötetét említsük: az egymással rokon tudományterületek (társadalom-, gazdaság-, politika-, művelődés- és irodalomtörténet) mezsgyéit bravúrosan „határbejáró” *Mezőváros és reformáció* című kötet (1995), illetve könyv formájában napvilágot látott nagydoktori disszertációja, a török hódoltság magyar intézményrendszerének mesterei összefoglalója (1997). Az elmúlt hónapokban további köteteket tervezett, többek között egy új monográfiát az 1526 és 1541 közötti hadi eseményekről, egy másikat Szerémi György krónikájának kritikai vizsgálatáról, egyet – jelen nekrológ írójával közösen – az 1556. esztendő páratlanul jól dokumentált, Szigetvár környéki hadi eseményeiről, és végül, de nem utolsósorban, egy Szekfü Gyulához hasonló, modern történeti összefoglalót a XVI-XVII. századi Magyarország fejlődésének meghatározó kérdéseiről. A váratlanul és kegyetlenül gyorsan beköszöntött halál azonban most még abban is megakadályozta, hogy mindezek befejezésére buzdíthassa kollégáit. S noha Szakály Ferenc ezúttal nem adott konkrét útvalót tanítványainak, egész munkássága mégis kijelöli azt az utat, amelyen történetírásunk az elkövetkező évtizedekben előre léphet a koraiújkori Magyarország históriájának művelésében.

Tudományos pályája messziről és az elmúlt korszak minden nehézségével telítve vezetett el a csúcra. 1942. október 28-án, Zalaegerszegen született, ám ifjúsága mindenestül édesapja pátriájához, Szekszárdhoz és Tolna megyéhez kötötte – amelynek azután történetíróként is a legnagyobb szeretettel szentelt középkori oklevélkiadásokat, helytörténeti összefoglalókat és tekintélyes terjedelmű politika-, had- és gazdaságtörténeti tanulmányokat. A törökkor iránti érdeklődését – miként egyszer maga mesélte – számos kollégájához hasonlóan ő is Gárdonyi Géza felejthetetlen *Egri csillagok*-jának köszönhetette. Édesapja 1956-os szereplése miatt azonban a gimnázium elvégzése után nem léphetett tüstént kedvelt korszaka megismerésének útjára. Mégis a sors különleges fintora, hogy az életében bekövetkezett megpróbáltatások számos alkalommal elősegítették pályája későbbi kedvező alakulását. Aligha kaphatott ugyanis egy fiatalember az 1960-as években mind történetírói látásmódban, mind a szakma alapjainak elsajátításában kiválóbb iskolát mástól, mint az az időben a Pest Megyei Levéltárba száműzött professzortól, Kosáry Domokostól.

Egyetemi tanulmányait 1967-ben történelem-levéltár szakon fejezte be, amely dupla história-szak lévén – a Kosáry-iskola mellett – egyenesen predesztinálta őt a tudományos kutatói-történeti pályára. S bár az egyetem befejezését követően 1977-ig a Magyar Nemzeti Múzeum korai osztagján dolgozott, igazi kutatói otthonává az időben a Pest Megyei mellett a Magyar Országos Levéltár vált. Sokat mesélt arról, miként folytatott ott egyik legkedvesebb barátjával, az őt néhány esztendeje örökre elhagyott Barta Gáborral hónapokon át kutatásokat, majd esténként a közeli kiskocsmákban felüdítő, feledhetetlen borozgatásokat. Ugyanakkor munkahelyén, a Nemzeti Múzeumban eltöltött esztendőket szintén meghatározó, kellemes emléket hagytak benne. Az ország legkülönbözőbb helyeit bevándorló múzeumi szakfelügyelőként pedig a levéltári kutatómunkák mellett lehetősége nyílt arra is, hogy kapcsolatot tartson a vidékkel, mindenekelőtt tág értelemben vett szülőföldjének, a Dunántúlnak és később megírt nagymonográfiái legfőbb színterének, a hódoltság nagy részét alkotó Nagyalföldnek a történéseivel, muzeológusaival és levéltárosaival. Szakály Ferenc ugyanis, noha életének jelentősebb részét Budapesten töltötte, mindvégig megőrizte azt a természetes tisztességet, emberi méltóságot és szeretetet, amelyet vidékről hozott a fővárosba örök útravalóul magával.

Nehezen indult pályája páratlan szorgalmának és tehetségének köszönhetően az 1960-as évek legvégétől jelentős fordulatot vett. Életének még csak huszonhetedik esztendejében járt, amikor megjelent levéltári kutatásainak első komoly összefoglalása, a török hódoltság peremén kialakult parasztvármegyék XVII-XVIII. századi történetének kismonográfiája (1969). Az értekezés szakmai berkekben komoly elismerést hozott számára, utólag visszatekintve mégis fontosabb volt saját későbbi tudományos pályája szempontjából. A parasztvármegye-kötettel ugyanis Szakály Ferenc egy monumentális épület egyik legfontosabb alapkövét tette le, hiszen ezzel megkezdte a XVI-XVII. századi török hódoltság és a vele szomszédos királysági ország rész történetének szisztematikus feldolgozását, mégpedig a keresztény fél forrásai alapján. S bár maga említett disszertációjának zárójelében a hódoltság jogszolgáltatásának részletes bemutatására még egy vaskos kötetet

tervezett, az 1969-ben megalapozott épület mégis igen tekintélyes, erős „végvárrá” épült. A hódoltság intézményrendszeréről, társadalmáról, egyháztörténetéről, gazdasági kapcsolatrendszeréről, s nem utolsósorban az ottani keresztény adóztatásról – hogy csak legfontosabb alpműveire és tanulmány-sorozataira utaljunk – írott munkái történetírásunk maradandó eredményei közé tartoznak.

Vitathatatlan elismerést hozott Szakály Ferenc számára második kötete is, a magyar történelem sorsfordító, 1526. évi ütközetének történetét és hátterét feltáró, *A mohácsi csata* című kötet (1975). Az elismerés ezúttal nem pusztán a szűk szakmai közvéleményből érkezett, hiszen az új kötet a későbbiekben tőle megszokott, élvezetes, ugyanakkor véleményét mindig markánsan kifejező stílusban tárta fel a magyar történelem iránt érdeklődő nagyközönség számára a téma minden fontosabb aspektusát. A munka kedvező fogadtatása újabb fontos utat nyitott Szakály Ferenc életében. Felismervén a magas színvonalú tudományos népszerűsítés fontosságát, ennek érdekében örömmel utazott vidékre a legkisebb helytörténeti klubok meghívására is előadásokat tartani, vállalt televíziós és rádiós kerekasztal-beszélgetéseket, zsűritagságokat, majd lett utóbb a művelt magyar társadalom történeti gondolkozását meghatározó *História* folyóirat törökkori témáinak egyik leglelkesebb szerzője és szerkesztője.

Ez utóbbi tevékenységét jelentősen elősegítette, hogy 1977-től munkatársa, méghozzá egyre meghatározóbb munkatársa lett a magyar történettudomány egyik legfontosabb műhelyének, a MTA Történettudományi Intézetének. A sors ugyanis úgy hozta, hogy a török kor egyik legkiválóbb ismerője és legélvezetesebben előadó szakértője sohasem taníthatott. Jóllehet munkái ennek ellenére is igen komoly hatást gyakoroltak mind a szűk értelemben vett szakma, mind az általa olyannyira fontosnak ítélt helytörténetírás fejlődésére, csak most, fájdalmas halála után fogjuk majd belátni igazán, mennyire hiányoznak azok az utódok, akiket markáns, de mindig emberi személyiséggel a koraujkori magyar történelem legfontosabb irányvonalainak kutatására állíthatott volna, megmentve őket attól, hogy elveszenek a korszak hatalmas és rendkívül sokszínű forrásanyagában. Ennek ellenére Szakály Ferencnek – ha nem is a megszokott, szűk értelemben – mégis volt iskolája. Az ő iskolája az 1980-as évek végére nem lett más, mint a törökkori kutatás csaknem teljes történész-levéltáros és muzeológus-„családja”. 1985-től az Intézet osztályvezetőjeként és folyóirata, a Történelmi Szemle főszerkesztőjeként, majd utóbb a Magyar Történelmi Társulat egyik első embereként, valamint számos szerkesztő bizottság tagjaként határtalan jóindulattal és segítőkészséggel mindig arra törekedett, hogy a tisztességgel igyekvő kollégák pályájukon minél könnyebben és gyorsabban jussanak előre.

Lehetetlen feladatot vállalnánk magunkra, ha csak válogatva is, de megpróbálnánk a történész szakma előremozdításában és képviselőjében végzett tevékenységét bemutatni. Ez irányú jótetteiről gyakran még közvetlen barátai sem tudtak; azokat szerette magának megőrizni. Sokirányú kapcsolatrendszerével pedig, mely az akadémiától – amelynek, munkásságához mérten, meglehetősen későn, 54 évesen lett tagja – a művészeteken át egészen a politikáig kiterjedt, sohasem élt vissza, bár nem ritkán irritálta a szakma iránti tiszteletlenség, a jóindulattal való visszaélés. Megsértődni azonban nagyon nehezen és ritkán tudott, s haragja még ilyen esetekben

is meglehetősen gyorsan szállt el. Kevesen lehetnek a történettudomány berkeiben, sőt még a vele rokon szakmákban is, akik ne mondhatnának neki valamiféle köszönetet.

Emberségét Szakály Ferenc a csúcsra érő professzorként és akadémikusként is mindig képes volt a legtisztábban megőrizni. Bár megtehetette volna, hiszen munkássága töredéke is feljogosíthatta volna rá, sohasem pózolt tudóst játszva, mindig nagyvonalúan mellőzött minden professzori allúrt és formalitást. Úri utcai irodájába nem kellett titkárnőjénél előre bejelentkezni, a megszokott hétfőkön és pénteken örömmel fogadta ott már elismert kollégái mellett a kezdő egyetemista-kutatókat is, hogy sok hasznos óráját félretéve gondosan kigyomlássa írásaik rossz irányba meginduló hajtásait. De még az sem sértette, sőt egyenesen boldoggá tette, ha kijavították kutatásai sokrétűségéből adódó kisebb hibáit. A legnagyobbakra jellemző módon ugyanis tökéletesen tisztában volt azzal, hogy tudományunk csakis ezen az úton haladhat előre. Szakály Ferenc ekként maradt meg a XX. század rohanó és önös világában is tudósnak, kollégának és igaz embernek.

De 1999. július 7-től minden üressé vált: üres az akadémikusi szék, üres az intézeti iroda, üresen maradnak a kuratóriumi, szerkesztő bizottsági helyek, sőt még a megszokott kisvendéglők asztalai is. De legfőképpen üres a magyar történettudomány egyik meghatározó területe és nem utolsósorban a rokonok, a barátok és a kollégák szíve. S ezt a mélységes űrt igen nehéz lesz betölteni. Erre csakis oly módon van lehetőség, ahogy annak útját Szakály Ferenc kijelölte számunkra: a történettudományban mesteri módon megírt monográfiákkal, a mindennapokban pedig mindenféle szakmai nézeteltérést félretéve egymást támogató önzetlenséggel és szeretettel. Szakály Ferenc élete és munkássága ezért a jövőben legyen minta mindannyiunk számára, miként kell szolgálni példás tisztességgel, becsülettel és emberséggel a nemzet és a haza, az egész magyar tudomány és történelem szakma érdekeit, és miként lehet megmaradni a csúcsra érve is mindig igaz barátoknak és atyai tanítómesternek.

FERI, tisztelt és kedves mesterünk, barátunk! Sohasem fogunk elfeledni!

Pálffy Géza